

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**доктора економічних наук, професора
Савицької Наталії Леонідівни на дисертаційну роботу
Носик Олени Миколаївни «ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО
КАПІТАЛУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ», подану на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія
економічної думки**

1. Актуальність обраної теми

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлюється потребою в обґрунтуванні нових методологічних підходів, теоретичних положень та дієвих практичних заходів, спрямованих на ефективне відтворення людського капіталу в умовах перманентних трансформаційних зрушень глобального та національного масштабу, викликаних низкою взаємопов'язаних тенденцій щодо зародження економіки знань та суперечностей інноваційного розвитку. Невідкладною проблемою для української економіки в даних процесах є визначення та усунення деструктивних факторів, що протидіють перетворенню людського капіталу в ресурс інноваційного розвитку.

Ураховуючи вище висловлене, тема дисертації відповідає пріоритетному напрямку розвитку науки – «Фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави», визначеному Постановою Кабміну України від 7 вересня 2011 р. № 942 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року» (зі змінами), а отже, є своєчасною та нагальною для вітчизняної економіки.

2. Оцінка ступеня новизни та достовірності одержаних наукових результатів

Наукові положення, викладені в дисертації, характеризуються повнотою дослідження, про що свідчить структурна побудова та зміст роботи за логікою сходження від теорії, методології до практичної

реалізації. Ступінь наукової розробки проблеми розглянуто докладно і глибоко на основі критичного осмислення, аналізу та систематизації значного масиву наукових та емпіричних джерел. Мета дослідження відповідає темі дисертаційної роботи, зміст сформульованих наукових завдань структурно і логічно узгоджений, їх кількість є достатньою для розкриття обраної теми та досягнення поставленої мети. Наукові положення дисертації сформульовані коректно, за кожним з них визначено науковий результат.

Безсумнівною цінністю представленої роботи є новизна науково-теоретичних здобутків автора, що сформована завдяки авторській концепції відтворення людського капіталу інноваційного розвитку, яка ґрунтується на теоретичній платформі еволюційного інституціоналізму.

Здобувач, *використавши діалектичну логіку, послідовно здійснює сходження від абстрактного розкриття змісту поняття людський капітал інноваційного розвитку (рис. 1.7, стор. 62) через еволюцію теоретичних уявлень на основі міждисциплінарного підходу (стор. 59) та інтегративну цілісність його базових і комплексних форм (стор. 71-72) до обґрунтування концептуальної соціогуманітарної моделі інноваційного розвитку національної економіки (стор. 294) із конкретним визначенням ефективних організаційних форм інвестиційного партнерства у сфері людського розвитку (стор. 310).*

Заслуговує на увагу, *внесок автора у категоріально-понятійний апарат економічної теорії* в частині обґрунтування нового змісту відтворення людського капіталу інноваційного розвитку (стор. 270), яке базується на принципі обмеженої раціональності суб'єктів соціально-економічної діяльності, зростаючої ролі соціоекономічних інститутів і мережних взаємодій.

У центрі дослідження – *розвиток людини* не лише як фактору забезпечення, а й, перш за все, мети сучасного суспільного відтворення, в контексті якого, відтворення людського капіталу, цілком слушно, розглядається на двох рівнях: індивідуальному (*нанорівні*) з позиції поліциклічної природи даного процесу (стор. 117-118) та суспільному (*глобальному*) (стор. 269, рис. 4.4; стор. 292, рис. 5.1). Авторський підхід дозволив включити у дослідження *фактор часу як еволюційну змінну*, розглянувши його в якості *життєвого часу* людини, протягом якого на базі інвестицій та сполучення змістовної спадковості і трансформації форм людського капіталу здійснюється його відтворення на нанорівні та *історичного часу* для аналізу інститутів довіри, інноваційного підприємництва та партнерства як ключових умов відтворення людського капіталу на глобальному рівні.

Застосований методологічний прийом слугував підґрунтям для виявлення кумулятивної залежності кінцевих результатів від траєкторії попереднього розвитку, тобто *доведення відомого QWERTY-ефекту, але для нового об'єкта досліджень* – відтворення людського капіталу інноваційного розвитку та *визначення нових феноменів блокування*

оптимального стану процесу. У роботі автор уперше розкрив указані ефекти блокування, які полягають у ціннісно-інституційних та структурно-функціональних розривах у відтворенні людського капіталу інноваційного розвитку (стор. 228-229).

Яскравим акцентом роботи стало *розкриття суспільно-економічних трансформацій глобального та локального масштабу*, що дозволило визначити причини та наслідки дисфункцій людського капіталу національної економіки (стор. 230-243); визначити ключові суперечності відтворення людського капіталу інноваційного розвитку (стор. 254-255) та обґрунтувати напрями формування інвестиційної системи інноваційного відтворення людського капіталу та інституційних новацій: інститутів довіри, власності на людський капітал, партнерства власників і користувачів, прозорого ринку людського капіталу, державної програми дифузії інноваційних знань (стор. 297-303).

Достовірність наукових результатів забезпечується врахуванням представницької кількості факторів, що впливають на вирішення поставлених у дисертації завдань, обґрунтованим вибором основних припущень, комплексним використанням сучасних методів дослідження. Одержані в роботі результати достатньою мірою теоретично та методологічно обґрунтовані, підтверджуються узагальненням й критичним аналізом значної кількості фундаментальних праць вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів (список використаних джерел налічує 677 найменувань, стор. 362-433), використанням сучасних методів наукових досліджень (стор. 8-9). Висновки, сформульовані дисертантом, логічно обґрунтовані та достовірні, що забезпечується коректним формулюванням завдань дослідження, цілісністю, логічною послідовністю та завершеністю наукового дослідження.

Таким чином, представлена дисертаційна робота характеризується змістовністю дослідження теоретичних положень, науковою новизною, глибиною вирішення поставлених завдань, ґрунтовною аргументацією та доведеністю одержаних результатів.

3. Теоретична та практична цінність одержаних результатів

Теоретична та практична значущість одержаних результатів дослідження зумовлена новизною розроблених у дисертації наукових положень та є авторським внеском у розвиток теорії людського капіталу сучасної доби формування постіндустріального технологічного укладу. Особливістю даної роботи є застосування міждисциплінарного підходу до вирішення наукової проблеми щодо формування концептуальних засад відтворення людського капіталу інноваційного розвитку в умовах глобальних і локальних суспільних трансформацій.

Світоглядна та навчально-наукова цінність авторських розробок підтверджується їх впровадженням у навчальний процес Національного

фармацевтичного університету під час викладання навчальних дисциплін економічного та управлінського спрямування, що підтверджується відповідними довідками (стор. 502).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у посиленні методологічного забезпечення ефективного використання людського фактору в економіці, що виявилось у професійному навчанні та підвищенні кваліфікації працівників фармкомпанії «Здоров'я» (стор. 499); аудиті персоналу, програму соціального розвитку дочірнього підприємства «Агрофірма «Ян» приватного підприємства «Ян» (стор. 500); підготовку заходів з моніторингу та підвищення якості діяльності освітніх закладів, проведених методичним центром управління освіти Адміністрації Дзержинського району Харківської міської ради (стор. 501).

4. Повнота відображення результатів дослідження в публікаціях та в авторефераті

Результати дослідження з достатньою повнотою опубліковані у наукових виданнях. За темою дисертації опубліковано одноосібну монографію за вимогами п. 10 чинного «Порядку присудження наукових ступенів» (обсягом 22,09 д.а.), 21 статтю у наукових фахових виданнях України, з яких 13 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз та одна у зарубіжному виданні економічного спрямування. Обговорення результатів дисертаційної роботи здійснювалось на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях за тематикою дисертації, що відображено у 13 працях апробаційного характеру.

Автореферат дисертації ідентичний за змістом дисертаційній роботі, у ньому чітко, послідовно, стилістично коректно викладено основні результати досліджень. Викладене свідчить про достатнє оприлюднення одержаних результатів та їх апробацію.

5. Дискусійні положення та зауваження

Не дивлячись на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи, є деякі дискусійні моменти та зауваження.

1. Людський капітал – один із нематеріальних активів, що складно вартісно виміряти. Дисертант правомірно досліджує відтворення людського капіталу залежно від рівня його власника і користувача, виділяючи два рівні: нано- і глобальний рівень, визнаючи при цьому базовим – нанорівень, тобто рівень людського капіталу індивіда (стор. 84). Проте дана методологічна позиція потребує обґрунтування, по-перше, з позиції подальшої оцінки «обсягу людського капіталу», проведеної у розділі 3 дисертації, та, по-друге, з точки зору особливостей відтворення

людського капіталу на глобальному рівні, який включає «корпоративний, регіональний, галузевий, національний, транснаціональний, міжнародний» (стор. 146).

2. Цікавим виявився погляд здобувача на капіталоутворюючу функцію інвестиційних рішень суб'єктів формування людського капіталу (підрозділ 2.3): домогосподарств (стор. 126-129); фірм (стор. 139-141) та держави (стор. 142-145). Поряд з цим, потребує уточнення сам механізм вибору інвестора з позиції інтересів носія (власника) людського капіталу та узгодження інтересів ключових стейкхолдерів цього процесу у прийнятті рішення щодо вкладання інвестицій в людський капітал відповідного рівня (нано- та глобального рівня).

3. Дисертація значно виграла б, якби більш рельєфно і системно була представлена позиція автора щодо застосованих понять «мережевий людський капітал» (стор. 12); «національний людський капітал» (стор. 183).

4. Аналізуючи динаміку людського капіталу національної економіки у підрозділі 3.3, автор, апріорі розглядає зміни як негативні, що призводять до втрат, це ставить питання щодо можливості застосування запропонованих підходів до оцінки приросту людського капіталу. Також дискусійним є застосування комбінованого підходу до оцінки людського капіталу національної економіки, заснованого на поєднанні індикаторного підходу (стор. 190-196) та статистичних залежностей абсолютного приросту чисельності носіїв капіталу (стор. 185-186).

5. Дисертантом велика увага приділена обґрунтуванню одержаних результатів, про що свідчить достатній обсяг додатків (С. 434-498), які підтверджують достовірність проведеного дослідження. Проте серед них є наукові результати, винесені у положення наукової новизни п. 3 «вперше» та в автореферат, зокрема додаток І – Концептуальна схема соціогуманітарної моделі інноваційного розвитку національної економіки стор. дисертації 491-492, що відповідає рис. 3. автореферату, стор. 18-19.

6. Автореферат повністю відповідає змісту та розкриває основні положення дисертації, але, на мій погляд, наведення в ньому результатів емпіричних досліджень, цифрового матеріалу, значно посилило б загальне позитивне враження від роботи, тим більше, що в самій дисертації та у додатках до неї достатньо табличних та графічних ілюстрацій одержаних результатів.

7. Текст дисертації в цілому ретельно вичитано, оформлено відповідно до вимог, але зустрічаються стилістичні помилки та описки.

Висловлені зауваження не знижують загальний високий науковий рівень дисертаційної роботи та можуть служити предметом дискусійного обговорення.

6. Загальний висновок

Критичне опрацювання дисертації, автореферату та праць здобувача дозволяє дійти висновку про те, що дисертаційна робота «Відтворення людського капіталу інноваційного розвитку в умовах трансформаційних зрушень» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій вирішено актуальну для економічної теорії та практики управління трансформаційними економічними системами проблему відтворення людського капіталу.

Дисертація за своїм змістом, актуальністю, науковою новизною та ступенем обґрунтованості й достовірності одержаних результатів відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 чинного «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами), а її автор – Носик Олена Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Професор кафедри економічної теорії та права Харківського державного університету харчування та торгівлі, доктор економічних наук, професор

Н.Л. Савицька

